

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ (1920–1938): ЗБОРНИК РАДОВА

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ

Серија: Историја српске књижевне периодике

32

Уредница серије

Јелена Милинковић

Рецензенткиње

др Марија Грујић, Институт за књижевност и уметност, Београд
проф. др Магдалена Кох, Универзитет „Адам Мицкијевич“, Познањ
др Маријана Хамершак, Институт за етнологију и фолклористику, Загреб

Програмски одбор скупа

проф. др Магдалена Кох

Факултет за пољску и класичну филологију
Универзитет „Адам Мицкијевич“, Познањ

проф. др Катја Михурко Пониж

Истраживачки центар за хуманистичке науке, Универзитет Нова Горица

доц. др Ида Ограјшек Горењак

Филозофски факултет Свеучилиште у Загребу

проф. др Красимира Даскалова

Филозофски факултет, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Софија

проф. др Биљана Дојчиновић

Филолошки факултет, Универзитет у Београду

др Станислава Бараћ, виша научна сарадница

Институт за књижевност и уметност, Београд

др Јелена Милинковић, научна сарадница

Институт за књижевност и уметност, Београд

др Жарка Свирчев, научна сарадница

Институт за књижевност и уметност, Београд

Секретарка зборника

мср Зорана Симић, истраживачица сарадница

Институт за књижевност и уметност, Београд

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ (1920–1938):
ЗБОРНИК РАДОВА

Уредиле

др Јелена Милинковић

др Жарка Свирчев

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ

БЕОГРАД

2021

САДРЖАЈ

<i>Уводна реч</i>	9
-------------------------	---

I

Друштвено-политичке линије деловања

<i>Isidora GRUBAČKI</i> Međuratni liberalni feminizam: Narodni ženski savez i odnos humanitarnog i socijalnog pitanja u dvadesetim godinama 20. veka	17
<i>Кристина ЈОРГИЋ СТЕПАНОВИЋ</i> Женска странка – (не)пријатељ женског покрета	37
<i>Francesca ROLANDI</i> Women's Organizing in a Contested Borderland: The Case of Pro-Yugoslav Associations in Sušak and Fiume in the Interwar Period	51

II

Уредничке и језичке политике

<i>Zorana SIMIĆ</i> Katarina Bogdanović i Mileva Milojević kao urednice i saradnice jugoslovenskog feminističkog časopisa <i>Ženski pokret</i> (1920–1938)	69
<i>Irena SELIŠNIK</i> Alojzija Štebi in jugoslovanski feminizem ter <i>Ženski pokret</i>	85
<i>Margareta BAŠARAGIN</i> Upotreba rodno osetljivog jezika u feminističkom časopisu <i>Ženski pokret</i>	99

III

Идејна (идеолошка) тежишта и раслојавања

<i>Marijana KARDUM</i> „Drage sestre Jugoslovenke...”: iluzije o transnacionalizmu Male ženske antante na stranicama <i>Ženskog pokreta</i>	119
---	-----

Ivana PANTELIĆ
„Образовање за мир”: pacifistički sadržaji
u časopisima *Ženski pokret*, *Jugoslovenska žena* i *Žena danas* 131

Žarka SVIRČEV
Politike seksualnosti *Ženskog pokreta* 147

Stanislava BARAĆ
Tema bolesti i zdravlja u *Ženskom pokretu*
(1920–1938) i aktuelnoj ženskoj prozi 167

IV Проституција

Лела ВУЈОШЕВИЋ
Проституција – „најфеминистичнија тема”
u часопису *Женски њокрећ* 187

Ana RAJKOVIĆ
Prostitucija kao odraz socijalnog stanja žena
i njezina analiza u *Ženskom pokretu* (1920.–1934.) 203

Jelena SEFEROVIĆ
Analiza prezentacije i interpretacije
prostitucije i prostituiranih žena u časopisu *Ženski pokret* 217

Sonja VESELINOVIĆ
Načini predstavljanja prostitutke
u časopisu *Ženski pokret* i literarni kontekst 233

V Рад и социјална питања

Ana LOVREKOVIĆ
„Zato zbijmo svoj redove da uzmognemo što snažnije povesti borbu
za politička i ekonomska prava žene u društvu!” – sindikalke
u redovima omladinske sekcije ženskog pokreta u Zagrebu 249

Emilija CVETKOVIĆ
„Za jednak rad – jednaka nagrada”: analiza ekonomskih
tema u časopisu *Ženski pokret* 261

<i>Teodora TODORIĆ MILIĆEVIĆ</i> О самохраним мајкама и ванбрачној деци у часопису <i>Ženski pokret</i> (1920–1938)	277
---	-----

VI

Жене Југославије у Женском покрету / Женском покрету и око њега

<i>Дајана МИЛОВАНОВ</i> Смрт Ружице Стојановић – од приватне до јавне сфере	293
<i>Маша МИЛОРАДОВИЋ</i> Др Маша Живановић (1890–1960) – лекарка и сарадница часописа <i>Женски покрет</i>	307
<i>Katarina LONČAREVIĆ</i> Časopis <i>Ženski pokret</i> о Kseniji Atanasijević	323
<i>Ђурђина ШИЈАКОВИЋ МАИДАНИК</i> Жена у покрету: чланак Kсеније Атанасијевић о Еурипидовим јунакињама	339
<i>Ивана ДЕЈАНОВИЋ</i> Сестре муслиманке у Женском покрету	357
<i>Гордана СТОКИЋ СИМОНЧИЋ</i> <i>Анђела СТОШИЋ</i> Библиотекарке – чланице Удружења универзитетски образованих жена (1927–1941)	369

VII

Жене Европе у Женском покрету / Женском покрету

<i>Свејлана СТЕФАНОВИЋ</i> DIFFERENZFEMINISMUS: О рецепцији идеја немачких феминисткиња међу припадницама Женског покрета	387
<i>Војана МАКСИМОВИЋ</i> Рецепција идеја шведске феминисткиње Elen Kej у часопису <i>Ženski pokret</i> (1920–1938)	407
<i>Minja BUJAKOVIĆ</i> Рецепција идеја Aleksandre Kolontaj у часопису <i>Ženski pokret</i> (1920–1938)	421

VIII

Женски покрет и књижевно поље: историјски и савремени аспект

<i>Ana KOLARIĆ</i> Studije književnosti i <i>Ženski pokret</i> (1920–1938)	439
<i>Jelena MILINKOVIĆ</i> Feministička književna kritika u <i>Ženskom pokretu</i>	457
<i>Jelena LALATOVIĆ</i> Između „proleterskog” i „građanskog” feminizma: oblici moderne ženske subjektivnosti u časopisu <i>Ženski pokret</i> (1934–1938)	481
<i>Tijana MATIJEVIĆ</i> Časopis <i>Ženski pokret</i> u debati o (post)jugoslovenskoj književnosti	499

IX

Почети феминистичке периодике у другим културама

<i>Dubravka BRUNČIĆ</i> <i>Suzana COHA</i> U funkciji (na)roda: koncepti ženskog identiteta u časopisu <i>Hrvatica</i> Marije Jurić Zagorke	515
<i>Zorica MLADENOVIĆ</i> Feministička politika časopisa <i>Neue Bahnen</i>	533
<i>Zorana ĐUKIĆ</i> <i>FEMEIA</i> – prvi ženski časopis u Rumuniji ili režimski instrument u stvaranju nove socijalne psihologije?	547
Биографије ауторки	561
Изводи из рецензија	575
Индекс имена	579
Индекс периодике	597

ЖЕНА У ПОКРЕТУ: ЧЛАНАК КСЕНИЈЕ АТАНАСИЈЕВИЋ О ЕУРИПИДОВИМ ЈУНАКИЊАМА¹

*Кажу да ми живимо безбрижан животи код куће
док су они на бојном пољу. Каква лудост!
Радије бих тиријути штиити узела
него се једном порађала.*

Еурипид, *Медеја* 248–251 (мој превод)

Прилог у фокусу има антички књижевни канон кроз призму тумачења Ксеније Атанасијевић, и прецизније контекстуализацију њеног чланка „Жене у Еурипидовим трагедијама“ објављеног у *Женском покрету* 1/2 1924, 1–12. Овај њен чланак је конципиран као компилација најважнијих карактеристика пиеса, сижеа драми и истицања изузетних женских ликова, и садржи неколико веома вриједних увида који су до сада остали у потпуној сијенци научног интереса. Прво ће се дати контекст специфичног развоја ауторкиног философског одређења, да би се показало са ког мјеста она чита античку књижевност и трагедију. Овај контекст ће се показати корисним и у испитивању како читање књижевности паралелно утиче на развој њене философске мисли и њеног виђења етичког утемељења феминизма. Затим ће се у најкраћем дати оквир уредничке политике *Женског покрета*, да би се могла претпоставити улога овог чланка с обзиром на читалачку публику часописа. Такође, у вредновању овог чланка имаће се у виду тадашњи тренд у критицизму Еурипида. Надаље, скицираће се будући правци и динамика студија рода / феминистичке књижевне теорије у домену грчке трагедије, да би се позиционирало мјесто чланка Атанасијевићеве који за пола вијека претходи поменутом академском току. На крају ће бити издвојено неколико драгоцених мисли из чланка и подијељена лична импресија која повезује тумачење Еурипида Ксеније Атанасијевић, њено интимно гравитирање ка овом трагичару, саме трагичке јунакиње, једну важну димензију философске оријентације Атанасијевићеве и фрагментарност као њену изабрану књижевну форму.

Кључне речи: Ксенија Атанасијевић (1894–1981), Еурипид (485–406 пр. Хр.), философија живота, Бергсон (Henri Bergson, 1859–1941), класичне науке, књижевни канон, феминистичко читање

* djurdjina.s@gmail.com

¹ Овај текст је резултат истраживања обављаних у Етнографском институту САНУ, а које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Активисткиња и интелектуалка Ксенија Атанасијевић (1894–1981) је у Београду дипломирала философију и класичне језике (1920) и усавршавала се у Женеви и Паризу, те постала прва жена доктор наука (философије) на Универзитету у Београду (1922), прва жена доцент у Краљевини СХС (1923), и први експерт за античку философију на Универзитету у Београду. Писала је на неколико језика, преводила важне текстове (Спиноза, Платон, Аристотел, Адлер), била је врсна пијанисткиња, занимала се за духовност хришћанства и истока, психологију, књижевност и умјетност. Страствена феминисткиња, пацифисткиња и отворена противница антисемитизма и нацизма, Атанасијевић је била активисткиња организације Женски покрет и сарадница истоименог часописа. Као универзитетска радница и интелектуалка, оспоравана је и саботирана у вишегодишњој непоштеној кампањи из сексистичких разлога, струковне суревњивости и политичке неподобности, због које је хапшена, а њен рад забрањиван.

У рецентном научном интересовању за Ксенију Атанасијевић нарочито су *en vogue* чланци који сагледавају њен феминистички академски рад у пољу античке философије, тј. у њеном пољу експертизе. Први чланак показује да Ксенија Атанасијевић, мапирајући статус жене код Платона тј. у философском канону, и вршећи интервенцију на канону, дјелује као претеча феминистичке философије антиципирањем академског тока који ће кренути 70-их година (Loncarevic 2015). Други чланак се бави истим списима Атанасијевићеве са фокусом на културални допринос херменеутичких увида Атанасијевићеве за рецепцију античке философије и културе (Деретић 2016).

Мој рад у фокусу има, умјесто философског, књижевни канон у оквиру античке културе кроз призму тумачења Ксеније Атанасијевић. Наиме, она је у два симултано објављена чланка писала о женским личностима код тројице великих трагедиографа класичне Атине: „Жене у Еурипидовим трагедијама” (*Женски њокреји*, јануар/фебруар 1924, стр. 1–12), „Жене у Есхиловим и Софокловим трагедијама” (*Мисао*, 16. фебруар 1924, стр. 273–280). Оба чланка су конципирана као компилације најважнијих карактеристика писаца, сижеа драми и истицања изузетних женских ликова, и садрже неколико вриједних увида који су до сада остали у потпуној сијенци. У раду ће се показати контекст који објашњава ауторкино интимно гравитирање ка женским ликовима Еурипида. Настојаћу да сагледам чланак Ксеније Атанасијевић „Жене у Еурипидовим трагедијама” у контексту специфичног развоја њеног философског одређења, у контексту феминистичке периодике, тадашњег критицизма Еурипида, и у односу на будуће токове студије рода / феминистичке књижевне теорије у домену грчке трагедије.

Уколико имамо у виду податак да су на научном скупу класициста *The Value of the Classics* одржаном 1917. на Универзитету Принстон од 242 учесника биле само две жене (Gold 1997: 329), или податак да је 1925. изашао утицајни текст о позицији жене у класичној Атини чији аутор, му-

шки припадник Кембриџ елите, готово ноншалантно пише о овој теми (Gomme 1925) – јасно је да чињеница да једна умна Српкиња 1920-их година пише о третману жене у грчкој драмској књижевности заслужује потребну пажњу у српској хуманистици и култури, као и у свјетској науци.

Ксенија Атанасијевић и философија живота (*Lebensphilosophie*)

За читање Ксеније Атанасијевић важно је разумјети њено филозофско одређење, као полазиште теоријских схватања и утемељење активизма. Послератна духовно-материјална криза је продубила губитак повјерења у рационалност наука, технолошки и уопште неограничен напредак човјечанства. У оваквом амбијенту, *нова мисао* је критиковала духовну кризу западне културе и бунила се против режима сцијентизма и материјализма, а у философији против бескрвне појмовности која не опстаје у непредвидивим животним околностима. Нова мисао *Lebensphilosophie* полази из конкретног искуства, те признаје и интегрише ирационално: интуицију, инстинкт, лични доживљај, духовни, митски и мистички, поетски и умјетнички садржај. Најутитајнији заступник *философије живота* био је француски философ Анри Бергсон (Henri Bergson, 1859–1941), чије ће идеје извршити немјерљив утицај на цјелокупну културу. Бергсон сматра да су аутентично *животно искуство* и *интуиција* (која спаја инстинкт и интелект) значајнији за разумијевање стварности (коју покреће „животни полет” / *élan vital*) од „непокретне” анализе апстрактног рационализма и науке. Бергсон у први план ставља људску личност као локус примарне стварности:

„Постоји барем једна стварност коју сви ми досежемо изнутра, интуицијом а не простом анализом. То је наша сопствена личност са својим током кроз вријеме. То је наше Ја које траје” (Bergson 1969[1934]: 101, мој превод).²

Српском међуратном кругу бергсоноваца припадала је и млада Ксенија Атанасијевић; они су читали Бергсона у оригиналу и доступним преводима. Ксенија је била те среће да је у Паризу на универзитету Сорбона 1921. године похађала предавања Бергсона и других знаменитих професора, и уопште упијала француску културу којој је већ била наклоњена и која ће на њу извршити велики утицај.³ Париско искуство је за њен бритки ум и младалачку енергију, оплемењене духовношћу и префињеним сензибилитетом, било нарочито ослобађајуће искуство након сувопарне атмосфере рационалистичког филозофског круга њеног

2 „Il y a une réalité au moins que nous saisissons tous du dedans, par intuition et non par simple analyse. C'est notre propre personne dans son écoulement à travers le temps. C'est notre moi qui dure.”

3 Одличну студију о утицају француске филозофске и моралистичке књижевности и уопште француске културе на Атанасијевићеву, даје Ђурић 2020. За Бергсонова предавања, в. Вулетић 2005: 38.

професора, ментора и неприкосновеног ауторитета Бранислава Петронијевића (1875–1954). Тих 1920-их година Атанасијевић се *јосшйейено* све више удаљавала од поменуте рационалистичке струје, напуштајући метафизички начин мишљења и „дедукције скочањене формалне логике” (Атанасијевић 1928: 134). Она прогресивно гради сопствену филозофију живота уобличену у *Филозофским фрајменџима* (1929, 1930) коју *сама дубоко живи* и која „ће доносити пуноћу и богатство и духу и души” (Атанасијевић 1929: нарочито 9–11).⁴ Стога је њен чланак о Еурипидовим женским ликовима из 1924. године значајан јер даје наговјештаје о њеној оријентацији у том раздобљу. Поводом овог „заокрета” постоје различита мишљења: моје тумачење иде у прилог тези да је одвајање Атанасијевић од Петронијевића почело још за вријеме докторских студија (Жуњић 2014: 268; Лолић 2020: 241 са ф. 8). Надаље, чланак о Еурипиду једно је од свједочанстава о улози књижевности у сазријевању њеног философског становишта.

Ксенија Атанасијевић и читање (класичне драмске) књижевности

Теоријско утемељење феминизма – који је етичко питање⁵ – Ксенија Атанасијевић тражи не само у философији у ужем смислу, већ у ширем културном контексту. Наиме, философи живота су сматрали да није могуће конституисати проблемски, философски низ без живе везе философске мисли са одређеном културом и да се нова мисао заснива у једном неапстрактном кључу који „уважава ‘неформалне’ облике мудрости у народним умотворинама, религији и уметности, дакле [уколико] проблематизује, испитује, или критикује културни идентитет на којима и сама почива” (Дамњановић 2013: 479–481). Тако Атанасијевић сматра да су изданци философске мисли у поезији често динамичнији и животијнији од оних апстрактно формулисаних у оквиру школске философије.⁶

У античкој култури митска, философска и поетска мисао нарочито су испреплетане и неодојиве. Грчка трагедија, поезија која се служи ми-

4 Неколико аутора препознаје овај „practice what you preach” квалитет Ксеније Атанасијевић. Башић инсистира на бескомпромисности и узајамности животне приче и дјела Ксеније Атанасијевић (Башић 2020: 128, 144), а Ђурић поводом „личног проживљавања философије” наводи да је у француској критици Ксенија Атанасијевић окарактерисана као ауторка која носи свој „интимни, спонтани и убедљив печат” (Ђурић 2020: 252). Исту животност је увидјела већ Милева Милојевић, уредница и сарадница *Женској иокреши*, када описујући стил писања Ксеније Атанасијевић помиње ријеч „сочно” (Милојевић 1928: 2).

5 Дапаче, Атанасијевић у тексту „Етичка подлога феминизма” на првој страни *Женској иокреши* март, св. 3/ 1927. каже: „На дубоко моралним темељима назидани су феминистички захтеви и тежње. (...) Полазна тачка његова јесте веровање у неприкосновеност личности, (...)”

6 О Ксенијиној младалачкој умјетничкој прози и активном учешћу у књижевном животу, в. Вулетић 2005: 30; Димитријевић 2016: 124.

товима, представља специфичан друштвени феномен који происходи из културе и истовремено у њој има формативну улогу. С обзиром на овај аспект позоришта у Атини V в., на поменути везу философске, митске и поетске мисли у антици, и с обзиром на то да је Ксенија Атанасијевић студирала класичне језике и била одушевљена класичном културом (Вулетић 2005: 20), не изненађује њено интересовање за грчке трагичаре – нарочито за Еурипида који је један од парадигматичних фигура пјесника–философа.⁷ Треба напоменути да тада, осим страних, већ постоје и преводи Еурипидових драма Коломана Раца из 1919. и 1920. године.

Динамичан сет од четири чланка који се на различите начине баве женом у античкој грчкој култури објављени су такоређи и једном даху – у распону од свега неколико мјесеци: „О еманципацији жене код Платона” (*Женски њокреџ*, октобар 1923), „Песникиње и философкиње старе Грчке” (*Мисао*, јануар/фебруар 1924), „Жене у Еурипидовим трагедијама” (*Женски њокреџ*, јануар/фебруар, 1924), „Жене у Есхиловим и Софокловим трагедијама” (*Мисао*, фебруар 1924).⁸ Упада у очи да су управо ови чланци написани у кратком, релативно мирном периоду за Ксенију Атанасијевић, у вријеме избора за доцента на Универзитету (20. 10. 1923) и њеног ступања на жељену катедру, а прије него што су наступили сукоби и сплетке. Овај кратки период „завјетрине” сматрам важним за читав доцнији феминистички ангажман Ксеније Атанасијевић у смислу да она врши *залези* мапирањем феминистичких постулата у историји идеја – у којој важно мјесто заузима античка грчка култура. Као што је показала Катарина Лончаревић поводом феминистичког читања Платона / философског канона, Ксенија Атанасијевић користи и књижевни канон као извор и потврду да је феминистичка перспектива дубоко укоријењена у античку и према томе европску културу и традицију. Овом апропријацијом књижевног/философског канона Ксенија Атанасијевић антиципира друготаласну феминистичку критику, и овај податак је важан како за истраживање о самој ауторки, тако и за истраживање периодике у којој су текстови објављивани.

7 Осврнимо се опет на француски миље: ангажовани писац–пјесник ће бити идеал за десет година млађег Жан-Пол Сартра (Jean-Paul Sartre, 1905–1980), чувеног пријатеља чувене Симон де Бовоар. Сартр ће у Паризу дјеловати као философ, писац, књижевни критичар, политички активиста. Као философ–егзистенцијалиста, и он ће се фокусирати на конкретно животно искуство, а као драмски писац биће у контакту са грчком трагедијом: чувен је његов комад *Les mouches* (1943) који је обрада најзбудљивијег грчког мита Ореста и Електре, Клитемнестре и Агамемнона.

8 Још неколико каснијих текстова су тематски везани за грчко-римску културу и они су, заједно са текстом „Ибзенова схватања жене” (*Лейбойис Маџице српске*, 06/09. 1927) и другим каснијим текстовима који се баве историјским женским личностима, обједињени под насловом *Portreti žena* (Атанасијевић 2010), као и у опширнијој и тематски богатијој компилацији текстова *Еџика феминизма* (Атанасијевић 2008) – објезбирке је приредила Љиљана Вулетић.

Периодика и феминистички активизам

Треба имати у виду да су чланци „Жене у Еурипидовим трагедијама” и „О еманципацији жена код Платона” објављени у часопису *Женски њокреџ*, првом прецизно профилисаном феминистичком часопису. Важност феминистичке периодике као централног медија у првој половини 20. в. не може се сувише нагласити: часописи су представљали простор за испољавање и артикулацију идеја феминистичке *контрајавности* (Бараћ 2014). Часописи су истовремено и огледало друштва у ком дјелују, и средства креирања јавног мњења (Милинковић 2018: 28–29), те сваки текст треба сагледати у ширем контексту. Најприје, важно је подсетити да је програмска политика *Женског њокреџа* захтијевала готово искључиво текстуални садржај и да се одрицала атрактивног визуелног садржаја зарад интелектуалне озбиљности (Бараћ 2014: 138), што је часопис приближавало формату озбиљних књижевних часописа попут *Мисли* и *Српског књижевног гласника* са којима је дијелио друштвено-историјски контекст, а некад и ауторке (Милинковић 2016: 117; Милинковић, Свирчев 2019: 13, 24).⁹ Затим, будући да се ради о гласилу феминистичког удружења, књижевни прилози у *Женском њокреџу* су били најчешће позиционирани на крају броја, неријетко нису ни били заступљени, док су у периоду 1922–24. године интензивно објављивани, увијек са идејом о едукативној улози књижевности (Милинковић, Свирчев 2019: 19–20).

Ксенија Атанасијевић је одбраном докторске тезе (јануара 1922.) привукла огромну пажњу стручне и шире јавности, и њени успјеси су коментарисани у новинама и интелектуалним круговима (Милојевић 1928: 2, Вулетић 2005: 36, 40, 44). Истог мјесеца кад је изабрана за доцента, излази октобарски број *Женског њокреџа* и на самом почетку ове свеске бр. 8 даје се *џо њрви џуџ* једна фотографија: портрет Ксеније Атанасијевић, а затим текст „Прво уступање наше универзитетске катедре жени”, ауторке Милице Влајић. Слиједи текст исте ауторке „Жене – адвокати”, и студија „О еманципацији жена код Платона” др Ксеније Атанасијевић, први у низу њених експлицитних феминистичких текстова. Лице овог тематског броја – са евидентном поруком да женама припадају исте позиције које по правилу заузимају мушкарци – јесте Ксенија Атанасијевић; њена објављена фотографија је раритет у часопису који подржава идеолошку платформу, слави једну важну побједу и симболизује *нову жену* из визуре *Женског њокреџа*.¹⁰ Након новембарског двоброја (који, занимљиво је,

9 О тачкама пресека и разликама између *Женског њокреџа* и *Мисли*, в. Милинковић 2015: 117–8 и Бараћ 2014: 121–128. У часопису *Мисао* су, подсећамо, објављена друга два чланка Ксеније Атанасијевић из сета чланака који се тичу третмана жене у античкој грчкој философији и књижевности.

10 О идеологији нове жене у југословенском контексту од 1922., в. Бараћ 2014: 92–105, концизно у контексту *Женског њокреџа*, в. Милинковић, Свирчев 2019: 21–22. Тодић је у анализи насловних страна женских часописа у међуратној Србији показала да ова фотографија, као резултат профилисане политике медијске презентације у *Женском њокреџу*, не представља тек саму Ксенију већ још више идеализовани

почиње текстом о Марији Кири из пера др Бранислава Петронијевића), слиједи јануарски двоброј из 1924. који почиње чланком „Жене у Еурипидовим трагедијама” Ксеније Атанасијевић. С обзиром на публицитет ауторке и на стратешки одабрано мјесто овог текста у свесци, стиче се утисак да ће овај чланак прочитати свако ко овај број узме у руке – а то је занимљива помисао за студију рецепције Еурипида код нас. Управо је важно да Ксенија Атанасијевић пише овакав чланак за разнолико читалаштво *Женскої њокреїїа*, а не за академски миље. Сврха текста, дакле, није првенствено допринос књижевном критицизму Еурипида, него ширење његове идеје о жени ван уских стручних кругова и према различитим читалачким профилима. Овај текст се дакако уклапа у феминистичку агенду Ксеније Атанасијевић и *Женскої њокреїїа*, и не без амбициозности. Наиме, књижевни прилози у оквиру *Женскої њокреїїа* који су производ женског ауторства и/или који тематизују женско искуство били су допуна некњижевним страницама часописа и подржавали су општу теоријску платформу часописа. Чланци са књижевним прилозима произлазе из уредничке политике која ставља за један од циљева књижевно описмењавање жена, и „*оїлемењивања укуса* недовољно школованих жена” (Божиновић 1996: 111, мој курзив). За проучавање досега једне српске уредничке политике у раном 20. в. нека стоји податак да се сматрао и могућим и плодноним контакт Еурипида са женама претплаћеним на овај часопис – наиме да рецепција Еурипида може помоћи да се и недовољно школованим женама укус оплемени.¹¹

Феминистичка интерпретација античке грчко-римске културе

Тих 1920-их и 30-их година се у првом таласу развијају локалне, регионалне и интернационалне иницијативе удружених жена и дјеловања сифражеткиња. Још увијек нису на помолу књига Симон де Бовоар и француски есенцијализам, и далеко су још ревизија књижевног канона, гинеокритика, гинезис, те појмови попут *herstory* наратива или *L'écriture féminine*, и пионирске књиге које заузимају нову позицију супротстављања имплементираним механизмима родних стереотипа.¹² У

модел Нове жене успјешне у научној сфери (Тодић 2008/9). Ја бих поставила питање колико је Атанасијевићева, с обзиром на познавање античке културе и њене духовне оријентире, постављала себи за узор нову идеологему а колико *давнаишњу* изузетност, каква је „неоспорно велика Сафо” (Атанасијевић 1932: 4).

11 Наравно, овај податак говори о важној интенцији и једној просвјетитељској амбицији, не нужно и о реалном учинку конкретног чланка: ауторке сматрају да *Женски њокреїї* у свом малом тиражу није окупио све жене, и да је имао утицај само на образоване жене (Малешевић 2007: 16–7; Бараћ 2014: 133).

12 Чувена књига Симон де Бовоар (Simone de Beauvoir) *Le Deuxième Sexe* објављена је 1949. Три жене тзв. француског есенцијализма – Лис Иригаре, Елен Сиксу, Јулија Кристева (Luce Irigaray, Hélène Cixous, Julia Kristeva) – 1970-их покрећу талас француске (постструктуралистичке) феминистичке теорије. Исте 1970-е доносе и ути-

то вријеме је у европским образовно-културним амбијентима још увијек жив дух *филхеленства*, феномен идеализације грчких естетских и културних начела као универзалних вриједности. Идеје филхеленства су се мијењале, но можемо свакако рећи да филхеленство промовише мушку лепоту и моћ, сакрализујући мушку форму и мушке односе (Gossman 1994: 3–4, Marchand 2003[1996]112, Valdez 2014), а у првој трећини 20. в. поклоници тзв. George-Kreis-а промовисали су идеал филхеленског елитистичког супремацистичког хомоеротицизма са недвосмисленим антифеминистичким тенденцијама (Norton 2002: 455; Lane, Ruehl 2011: 51).

Држимо ли до става да класична грчка баштина садржи неке универзалне људске вриједности које превазилазе културноисторијске границе и да је нису стварали само *dead white men* за једнако бијелу, мушку, добростојећу публику, онда је за науку релевантан задатак показати како се грчко-римска књижевност тиче различитих друштвених миљеа и обраћа разним категоријама друштва. У том смислу, ревизија и апропријација књижевног канона и уопште грчког културног наслеђа није питање које замире у полупразним библиотекама, већ је кроз образовање и културну рецепцију активно питање друштва и његових вриједности. Феминистичка и сродна читања антике (из угла критичке расне теорије, постколонијалних студија, итд.), дакле, имају ту могућност/одговорност да дјелују као насупротна *ревизијализација* античког наслеђа. С обзиром на неопозиве маскулине предрасуде и игнорисање породњеног система у тзв. објективном, ригорозном, „правом”, традиционалном приступу у класичним студијама заснованом на текстуалном критицизму, феминистичка перспектива не само да нуди корективну алтернативу већ и ширење подручја за истраживање иначе неприступачних традиционалној методологији (Gutzwiller, Michelini 1991: 66, 68, 78). Уколико нас, као активне наследнике, занима систем вриједности античке грчке културе (са свијешћу о њеној географско-хронолошкој и другој нехомогености), феминистичка критика ревидира и обогаћује наше знање.

Ако феминистичка теорија почива на методолошкој разноликости и принципу превредновавања, *класичне науке* (изучавања античке грчке и римске културе) дуго су пак почивале на конзервативности и хегемонији наводно неутралне филологије (Richlin 1989, Adler 2014). Међутим, класичне студије су, будући далеко од аполитичности, одгајиле генерације мушкараца и маскулине вриједности антике; примарни изазов је чињеница да је сачувано наслеђе – текстуално и материјално – готово ексклузивно производ мушкараца, па су феминистички напори у области класичних наука често бивали усмјерени на декодирање концепата о женама из текстова, скулптура, ваза, рељефа – које су стварали мушкарци. Након књига које су направиле пробој у класичним наукама од средине 70-их кроз 80-е, студије жена, феминистичка критика и теорија и студије рода су процвјетале и удахнуле нови живот класичним

цајне наслове на енглеском језику попут *Sexual Politics* (1970) Кејт Милет (Kate Millet) и *The Resisting Reader* (1978) Џудит Фетерлеј (Judith Fetterley).

наукама.¹³ Свакако треба поменути да је у истом раздобљу класично наслеђе инспирисало реномиране феминистичке списатељице да културном благу антике приђу из нове перспективе, узимајући са „извора” и затим рађајући његове нове плодове.¹⁴

Античка драма и студије рода

Интензивна дебата о политичкој и социјалној улози грчке трагедије и комедије, као плодно тле за студије рода, почиње 1980-их.¹⁵ Наиме, античка драма је медиј званичне андроцентричне идеологије Атине који афирмише грађански идентитет, мада уз неоспоран субверзивни потенцијал и склоност ка отварању питања. Све ликове играли су мушкарци, публика је била претежно или ексклузивно мушка, а писци, судије, и остале карике у продукцији такође су били мушкарци. Па ипак, невјероватна слобода и иницијатива дате су протагонисткињама попут Клитемнестре, Антигоне, Медеје, Лисистрате, које заузимају круцијалну улогу у дискурсу, неријетко крше правила владајуће идеологије и критикују родне стереотипе. Ова контрадикторност између жене на античкој сцени и „доживотне малољетнице” у реалном социјално-политичко-економском оквиру Атине представљала је изазов за истраживање. Два модела феминистичке критике који налазе субверзивне/опресивне елементе код мушких писаца, нашли су своје мјесто и у критици Еурипида.¹⁶

Свакако, Еурипид је од тројице великих трагедиографа посветио највише пажње жени и још се од њему савременог комедиографа Аристофана (чији лик Еурипид у комедији *Жаде*, ст. 949–54 тврди да је његова драма „демократска” јер у њој говоре жена, роб, и остали) расправљало

13 Пионирски есеј, прве књиге и зборници: Arthur 1973, Pomeroy 1975, Foley 1981, Cameron and Kuhrt 1983, Peradotto and Sullivan 1984, Keuls 1985, Lefkowitz 1986. Уп. Skinner 1986; Rabinowitz, Richlin 1993.

14 Катрин Клеман и Елен Сиксу (Catherine Clément, Hélène Cixous) експериментишу између теорије и умјетничке прозе у *La jeune née* (1975), Криста Волф (Christa Wolf) пише роман *Cassandra* (1983), Маријана Хирш (Marianne Hirsch) пише *The Mother/Daughter Plot* (1989).

15 У текстовима које одликује фикција важећа друштвена пракса нужно се не огледа, али су они складиште богато значењима које чланови друштва препознају и разумију; стога ови текстови представљају могуће мјесто са ког треба почети анализу питања шта значи бити особа, мушкарац или жена, у одређеном историјском тренутку (Belsey 1985: 5).

16 Свакако Zeitlin 1985 vs Rabinowitz 1986, 1989. Одличан сажет *up-to-date* преглед феминистичких приступа трагедији дала је Рабиновиц: Rabinowitz 2014. На све досадашње аутор(к)е који/е се баве феминистичком теоријом и античком грчком трагедијом је вјероватно највећи утицај имала америчка ауторка Фрома Цајтлин (Frona Zeitlin, 1933–), која у свом познатом есеју о Орестији (Zeitlin 1978) ставља фокус на трагичку прераду митске грађе у односу на раније изворе (мултитекстуални приступ), показујући како Ескилова драма трансформиса наслеђени мит у атинску културну легитимизацију мизогиних ставова.

да ли је женомрзац или феминист (Rabinowitz 1993: 12–14). Еурипидове митске јунакиње говоре о ситуацијама аналогним онима у реалном савременом атинском друштву: о женском инфериорном друштвеном статусу, положају објекта у трансферу брака, рестрикцији женске сексуалности и друштвене интеракције.

Еурипид и критицизам

Њемачки критицизам XVIII в. и чувена браћа Шлегел (Schlegel August, Friedrich) донијели су Еурипиду лошу репутацију: постављен као антитеза идеалном Софоклу, осуђен је да његови ликови у недостатку самоконтроле дјелују вођени страшћу тј. без части.¹⁷ Презриве замјерке поводом недостатка драмског јединства и уношења политичког и философског материјала у умјетност наставиле су се, уз повремене дефанзивне импULSE, до средине 19. в. и касније (Michelini 1988: 702–3). Битни догађаји били су дебата младих Ничеа и Виламовица (1872) (Silk, Stern 1981: 90–106) и књига *Euripides the rationalist* (1895) контроверзног класицисте са Кембриџа (A. W. Verall). У касном 19. и раном 20. в. јавља се велико интересовање и вредновање Еурипида, а тренд у критицизму је, уз критику формалних недостатака, подразумијевао истицање Еурипидовог реализма. Ипак, могли бисмо рећи да је Еурипид све до позног 20. в. остао *bête noire* античког канона.

Познати класициста и поборник антирационалистичке философске струје Ерик Додс (E. R. Dodds, 1893–1979)¹⁸ тумачи Еурипида као философског и религиозног пјесника који налази трагичност својих ликова у чињеници да ирационални импULСИ надвладавају разум, и сматра да је Афродита у Хиполиту иста сила као и Бергсонов *élan vital* (Dodds 1929: 102). Додс луцидно запажа да се Еурипид у основи бави „непосредним личним искуством” (Dodds 1929: 102). Тако се, преко Бергсона и животног искуства као исходишта *Lebensphilosophie*, од Додсовог чланка 1929. враћамо чланку Ксеније Атанасијевић из 1924.

Ксенија Атанасијевић и Еурипид

Есеј „Жене у Еурипидовим трагедијама” дотиче теме свих сачуваних драма и за трећину је дужи текст у односу на истовремено објављени чла-

17 Ан Микелини примјећује да њемачки термин за страст *Leidenschaft* има сексуални подтон и да се типично повезује са женским неподобним понашањем у контексту јавног морала (Michelini 1988: 701).

18 Више од двије деценије касније, у својој чувеној књизи *The Greeks and the Irrational* (1951) овај оксфордски професор класичних наука уз помоћ антрополошке и психолошке перспективе преиспитује традиционално схватање грчке културе као тријумфа рационалности и наспрам рационалних у фокус ставља ирационалне силе као важан динамички елемент грчке културе.

нак „Жене у Есхиловим и Софокловим трагедијама”, у коме нису помену-те све сачуване драме двојице старијих писаца. Сада је јасно да Еурипиду, трагедиографу ибзеновски „модерног” сензибилитета обузетом реалијама и дубинама женског бића, Ксенија Атанасијевић *иницијативно* гравитира, и као философиња која инсистира на искуственом доживљају, и као фе-министкиња која гради своје теоретско становиште. Наиме, старијим тра-гичарима Атанасијевић даје за право да су истакли квалитет женских ли-кова што ће користити модерна драма и књижевност уопште; наиме, жене су „сложеније, загонетније и ниансираније” (ср. од мушкараца) и одликују се „немирнијом осећајношћу” (Атанасијевић [1924] 2010: 105). Овдје мо-жемо да уочимо смјер њеног теоретског одређења који ће философиња назначити и у чланку у ком тумачи Платоново виђење жене као „финије” (Атанасијевић 1923: 8), а потом јасно уобличити у свом важном чланку „Етичка подлога феминизма” из 1927. године:

„У истини оба рода обдарена су скоро подједнаким етичким могућностима. Али факт је да жене, као осетљивије и утанчаније, пре умеју да постану свесне тих могућности, да их подстакну и одрже као једну активну моћ” (Атанасијевић 1927: 1, на првој страни тог броја *Женског покрета*; уп. Атанасијевић 1932: 3, још један први текст у *Женском покрету*).

Феминистичка теорија Ксеније Атанасијевић очито има сензиби-литет правца који ће се касније назвати *културалним феминизмом*¹⁹ и који код нас није заживио (Ненић 2018: 102). С обзиром на ауторкино разнородно активистичко дјеловање, овакав њен теоретски приступ уз ситуираност у „политички меком” културном контексту не може бити терећен да губи политичку дејственост, како ће доцније бити замјерано културном феминизму (Ghodsee 2004). Стога је чланак о Еурипидовим јунакињама важан и у контексту владајуће струје радикалног грађанског феминизма *Женског покрета*. За Еурипида ауторка каже да га интере-сују „сви културни проблеми, па и проблем жене” (Атанасијевић 1924: 1), дајући и овдје *фрагменти* своје шире етичке основе феминизма.

Постоји одређени емотивни отклон од Есхила и Софокла, упадљив на самом крају тог чланка: „Два велика трагичара створила су дакле неколико женских типова класично пречишћених и кристалних (...)” (Атанасијевић [1924]2010: 116). Ауторкина суздржаност долази из немо-гућности идентификације са сувише изузетним јунакињама Есхила и Софокла, и није случајно што је баш овај текст (између два) отишао на штампање у *Мисао*. Сасвим другачији сентимент присности у Атанасије-вићевој изазива Еурипид.

„Грчку трагедију скинуо је са идеалних висина (...) и ставио је у жи-вот (...) Еурипид” (Атанасијевић 1924: 1). Као жива нит у интелектуалној

19 Културални феминизам се на Западу 70-их година повезује са есенцијалистичким концептима женскости и мушкости, са представом о засебној женској природи и аутентичним вриједностима које је патријархат потиснуо (Alcoff 1988).

мрежи Европе, између Ибзена и Сартра, Атанасијевић бергсоновски а аутентично овим имплицитно одаје признање Еурипиду у односу на његове слављене предходнике и канонске ривале због његове *уземљености*. Наиме, књижевност и философија не треба да нас напуштају лебдећи у висини, већ оне припадају земљи и у органској су вези са конкретним искуством живота и свакодневице.²⁰ Користећи модерну терминологију позоришта, Ксенија за Еурипида тврди да је „творац *drame à thèse*”, тј. да први поставља конкретна социјална питања као што ће то чинити њен вољени Ибзен.²¹ Дајући сичее Еурипидових драма, ауторка цитира мјеста гдје опажа родне стереотипе, помало антиципирајући наратив о друштвено условљеној конструкцији рода (уп. Атанасијевић 1932: 3), бивајући збиља испред свог времена како је то детаљно показано поводом чланка о Платону (Лончаревић 2015; Деретић 2016: 96–7, 100).²²

Еурипидове трагедије, разумије се, не долазе из женског пера, али оно што је наша ауторка код Еурипида препознала и превасходно жељела да приближи читатељкама *Женској њокреши* јесте премијештање женског искуства из потчињене у доминантну позицију актерке. У овом смислу, текст се прелива између академског нивоа критицизма Еурипида (феминистичко читање) и нивоа оплемењивања и охрабривања читатељки (меко феминистичко дјелање).

**(За)кључ(ак) у личном доживљају:
покрет/гибање као активна позиција**

Иако су фигуре мита плод ауторове фикције и производи културе, Еурипидове *жене* имају и неки свој, отети и/или допуштени, неукротљиви живот *par elles-mêmes*. У том смислу, у њима Атанасијевићева види

20 А ако припадају свакодневици, онда се тичу обичних људи и обичних жена, до којих је *Женски њокреши* имао барем жељу да досегне. За сличну слику о Ксенијиној философији, уп. Ђурић 2020: 251. Занимљиво је да су именице књижевност, философија, и (мајка) Земља – у многим језицима све женског рода.

21 Тзв. „*drame à thèse*” или „проблемски комад” је драма која у оквиру ширег покрета реализма кроз конфликте уводи женско питање, незапосленост, класне разлике, реформу казног система, и њен представник је Ибзен (Henrik Ibsen, 1828–1906). Мало раније у односу на чланке о Еурипиду и о Ибзену, Ксенија је у свом дневнику записала: „Али јутрос се пробудих са неком отпорношћу, као да се у мојој свести нешто позитивно догодило. Јачине цинизма! И Ибзена, – јер ми је он и раније помогао.” (Вулегић 2005: 47).

22 У деколонијализујућем и децентрализујућем духу коме (треба да) је сродна феминистичка мисао, треба више писати на страним језицима о личностима са маргине попут Ксеније Атанасијевић и Анице Савић-Ребац. Рецимо, Аница Савић-Ребац (1892–1953) би сасвим заслужено требало да се нађе у наредном издању Оксфордске књиге *Women Classical Scholars* (2016) која закључује списак за Жаклин де Ромили (Jacqueline de Romilly, 1913–2010); са овим предлогом планирам да имејлом ступим у контакт с једном од двије уреднице, еминентном британском класицистичкињом Идит Хол (Edith Hall).

„поворку живих, природних жена”, бића „од крви и меса” (Атанасијевић 1924: 1) – јер оне носе читав спектар људског искуства. Посматран на тај начин, овај текст је такође скуп *фраїменати* о Жени, о томе *штиа све жена може дийти* у свом специфичном искуственом плуралитету. Еурипидове жене као бљескове женских искустава повезује у флуидну и динамичну цјелину један покрет/*pokret/gibanje*, готово један *élan vital* у малом.

Објашњавајући изабрану форму својих *Филозофских фраїменати*, Атанасијевић каже да „ми живимо у испрекиданостима” (Атанасијевић 1929, 153–154) – фрагментарност је одлика живота, изазов ратног раздобља, и ту фрагментарност Ксенија живи и у својој мисли на више начина.²³ У Београду у коме је сахрањена, Ксенија више нема гроб који се може посјетити. Али та фрагментарност, попут пулса живота, остала је иза ње, чак и у серији портрета Ксеније Атанасијевић *street-art* умјетнице ТКВ (©ТКВ уз захвалност за дозволу) које повремено бљесну на београдским фасадама, интегрисане у свакодневни ритам улице и гibaње града.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасијевић, Ксенија. „Етичка подлога феминизма”, *Женски њокреї* 3. 1927, 1. _____ . „Жене у Еурипидовим трагедијама”, *Женски њокреї* 1/2. 1924, 1–12. _____ . „Расматрања о феминизму”, *Женски њокреї* 1. 1932, 2–4. _____ . *Рационализам и мислицизам*. Београд: Српски књижевни гласник 24.2, 1928. _____ . *Филозофски фраїменити* I. Београд: Г. Кон, 1929.

²³ Бобичић 2014: 52–54 објашњава њену фрагментарност у контексту модернизма у књижевности, Башић 2020: 363–4 као одлику женског писања и према томе ауторкино хотимично праћење женске традиције, и Ђурић 2020: 254 у контексту француског књижевног утицаја.

- _____. *Etika feminizma*, prir. Ljiljana Vuletić. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2008.
- _____. *Portreti žena*, prir. Ljiljana Vuletić. Beograd: Plavi jahač, 2010.
- Adler, Eric. „The ‘AJP Today’ Controversy Revisited”, *The Classical World* 108. 1 (2014), 67–95.
- Alcoff, Linda. “Cultural Feminism versus Post-Structuralism: The Identity Crisis in Feminist Theory”. *Signs* 13.3 (1988): 405–436.
- Arthur, Marylin Katz. „Early Greece: The Origins of the Western Attitude toward Women”. *Arethusa* 6.1. (1973). 7–58.
- Бараћ, Станислава. *Жанр женској историји у српској периодици 20–их и 30-их година 20. века*, докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет БУ, 2014.
- Башић, Ивана. „Фрагменти аутобиографије: концепт „трептавог саосећања” у *Поретрима жена* Ксеније Атанасијевић”. *Гласник Етнографског института САНУ* 68.2 (2020), 353–376.
- Башић, Ivana. „Ksenija Atanasijević: Beskompromisna filozofija beskompromisne životne priče”. *Ksenija Atanasijević: O meni će govoriti moja dela*, Zorica Mršević, Marko Jovanović (ur.), Beograd: Institut za društvene nauke, 2020. 126–145.
- Belsey, Catherine. *The Subject of Tragedy: Identity and Difference in Renaissance Drama*. London: Methuen, 1985.
- Bergson, Henri. *La pensée et le mouvant : essais et conférences*. Paris: Les Presses universitaires de France, 1969[1934].
- Bobičić, Nađa. „Modernističke odlike u *Filozofskim fragmentima* i esejima Ksenije Atanasijević”, *Genero* 18 (2014). 51–64.
- Božinović, Neda. *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*. Beograd: Devedesetčetvrti, Žene u crnom, 1996.
- Cameron, Averil and Amélie Kuhrt (eds.). *Images of Women in Antiquity*. London, Canberra: Croom Helm, 1983.
- Дамњановић, Срђан. „Филозофија и проблем културног идентитета”. *Летопис Матице српске* 492. 4 (2013). 476–484.
- Deretic, Irina „Ksenija Atanasijevic o ženama i ženskom pitanju u antickoj filozofiji”. *Theoria* 4.62 (2016). 93–109.
- Димитријевић, Владимир. *Владимир Вујић као књижевник, критичар и полемичар у контексту књижевних процеса између два светска рата*, докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет БУ, 2016.
- Dodds, E. R. “Euripides the Irrationalist” (A Paper Read before the Classical Association, April 12, 1929), *The Classical Review* 43.3 (1929). 97–104.
- Ђурић, Vladimir. „Ksenija Atanasijević u kontekstu francuske filozofske i moralističke književnosti”. *Ksenija Atanasijević: O meni će govoriti moja dela*. Ur. Zorica Mršević, Marko Jovanović. Beograd: Institut za društvene nauke, 2020. 248–269.
- Foley, Helene P. (ed.). *Reflections of Women in Antiquity*. New York, London, Paris: Gordon and Breach, 1981.

- Ghodsee, Kristen. "Feminism-by-Design: Emerging Capitalisms, Cultural Feminism, and Women's Nongovernmental Organizations in Postsocialist Eastern Europe". *Signs* 29.3 (2004). 727–753.
- Gold, Barbara K. "Feminism and Classics: Framing the Research Agenda". *The American Journal of Philology* 118. 2 (1997). 328–332.
- Gomme, A. W. „The Position of Women in Athens in the Fifth and Fourth Centuries”. *Classical Philology* 20. 1 (1925). 1–25.
- Gossman, Lionel. "Philhellenism and Antisemitism: Matthew Arnold and His German Models". *Comparative Literature* 46. 1 (1994). 1–39.
- Gutzwiller, Kathryn J. and Ann Norris Micheline. "Women and Other Strangers: Feminist Perspectives in Classical Literature". (*En*)*Gendering Knowledge: Feminists in Academe*, Joan E. Hartman and Ellen Messer-Davidow (eds.). Knoxville: University of Tennessee Press 1991. 72–75.
- Keuls, Eva C. *The Reign of the Phallus: sexual politics in ancient Athens*. New York: Harper & Row, 1985.
- Knox, Bernard. "The Oldest Dead White European Males". *The New Republic*, May 25 1992. <https://newrepublic.com/article/77364/the-oldest-dead-white-european-males>
- Lane, Melissa S. and Martin A. Ruehl (eds.). *A Poet's Reich: Politics and Culture in the George Circle*, Camden House, 2011.
- Lefkowitz, Mary. *Women in Greek Myth*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986.
- Lolić, Marinko. „Branislav Petronijević i Ksenija Atanasijević – dva shvatanja filozofije i filozofa u savremenom filozofskom diskursu”. *Ksenija Atanasijević: O meni će govoriti moja dela*, Zorica Mršević, Marko Jovanović (ur.). Beograd: Institut za društvene nauke, 2020. 232–247.
- Loncarevic, Katarina. "A Feminist Philosopher on the Fringe of History: Ksenija Atanasijevic and Ancient Greek Philosophy". *The Monist*, 98 (2015). 113–124.
- Malešević, Miroslava, *Žensko: etnografski aspekti društvenog položaja žene u Srbiji*. Beograd: Srpski genealoški centar, 2007.
- Marchand, Suzanne L. *Down from Olympus: Archaeology and Philhellenism in Germany 1750–1970*. Princeton University Press, 2003[1996].
- Micheline, Ann N. „The Unclassical as Classic: The Modern Reception of Euripides”. *Poetics Today* 9.4 (1988). 699–710.
- Милинковић Јелена. *Женска књижевности у часопису Мисао (1919–1937)*, докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет БУ, 2015.
- Milinković, Jelena: „Feministička istraživanja i čitanja književnosti”. *Feministička teorija je za sve*. Ur. Adriana Zaharijević i Katarina Lončarević. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2018. 101–105.
- Милојевић, Милева, „Д-р Ксенија Атанасијевић, прва жена професор Университета”, *Женски њокреј* 8 (1928). 2.
- Nenić, Iva. „Feminizam u kulturi”. *Feministička teorija je za sve*. Ur. Adriana Zaharijević i Katarina Lončarević. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2018. 107–115.

- Norton, Robert Edward. *Secret Germany: Stefan George and His Circle*. Ithaca, London: Cornell University, 2002.
- Peradotto, John and J. P. Sullivan (eds.). *Women in the Ancient World: The Arethusa Papers*. Albany: State University of New York Press, 1984.
- Pomeroy, Sarah B. *Godesses, Whores, Wives and Slaves: Women in Classical Antiquity*. New York: Schocken, 1975.
- Rabinowitz, Nancy Sorkin. "Female Speech and Female Sexuality: Euripides' Hippolytos as Model". *Helios* 13.2 (1986). 127–40.
- Rabinowitz, Nancy Sorkin. "Renegotiating the Oedipus: Theseus and Hippolytos". *Refiguring the Father: New Feminist Readings of Patriarchy*, Beth Kowaleski-Wallace and Patricia Yaeger, (eds.). Carbondale: Southern Illinois University Press 1989. 58–77.
- Rabinowitz, Nancy Sorkin. *Anxiety Veiled: Euripides and the Traffic in Women*. Ithaca: Cornell University Press, 1993.
- _____. "Feminist Approaches to the Interpretation of Greek Tragedy". *The Encyclopedia of Greek Tragedy*, Hanna M. Roisman (ed.). John Wiley & Sons, Ltd., 2014.
- Rabinowitz, Nancy Sorkin and Amy Richlin (eds.). *Feminist theory and the classics*. Routledge New York: London, 1993.
- Richlin, Amy. "Is Classics Dead? The 1988 Women's Classical Caucus Report". *Classics, A Discipline and Profession in Crisis?*, Phyllis Culham and Lowell Edmunds (eds.). Lanham, New York, London: University Press of America 1989. 51–65.
- Silk, M. S. and J. P. Stern. *Nietzsche on Tragedy*. Cambridge University Press, 1981.
- Skinner, Marilyn B. "Classical Studies, Patriarchy and Feminism: The View from 1986". *Women's Studies International Forum* 10 (1987). 181–86.
- Тодић, Миланка, „Нова жена или робиња луксуза: насловне стране женских часописа у Србији (1920–1940)". *Зборник Музеја примењене уметности* бр. 4/5 (2008/9): 145–163.
- Valdez, Damian. *German Philhellenism: The Pathos of the Historical Imagination from Winckelmann to Goethe*. Palgrave Macmillan US, 2015.
- Вулетић, Љиљана. *Животи и мисао Ксеније Аџанасијевић*. Београд: издање ауторке, 2005.
- Zeitlin, Froma I. "Dynamics of Mysogony: Myth and Mythmaking in the Oresteia". *Arethusa* 11.1/2 (1978). 149–184.
- _____. *Playing the Other: Gender and Society in Classical Greek Literature*. Chicago: University of Chicago Press, 1985.
- Жуњић, Слободан. *Историја српске филозофије*. Београд: Завод за уџбенике, 2014.

Đurđina Šijaković Maidanik
Institute of Ethnography SASA, Belgrade

WOMAN IN MOVEMENT:
THE ARTICLE OF KSENIJA ATANASIJEVIĆ ON EURIPIDES' HEROINES

Summary: The presented paper focuses on ancient Greek literary canon through the lens of Ksenija Atanasijević's interpretation, and more specifically on contextualization of her article "Women in Euripides' tragedies" published in *Women's Movement* 1/2. 1924, 1–12. The said article compiles the most important features of the tragic writer, the plays' summaries, the descriptions of the extraordinary female characters, and it contains few very significant remarks that have so far stayed in the shadow of academic interest. First, I will present the context of the specific development of the author's philosophical orientation, in order to examine the place from which she reads literature and ancient Greek tragedy. This context will also prove helpful in determining how literature parallelly impacts the development of her philosophical thought and her view on the ethical underpinning of feminism. Subsequently, I will outline the background of editorial politics of *Women's Movement* in order to hypothesize the role of this article towards the readers of the periodical. Furthermore, in the evaluation of the said article I will also bear in mind the contemporary trend in the literary criticism of Euripides. I will then sketch an image of the future scholarly directions and dynamics of gender studies and feminist literary theory in the domain of Greek tragedy, with the aim of positioning the Atanasijević's article which antedates this kind of academic discourse for half a century. At the end I will stress few valuable thoughts from the article and share a personal impression that binds together the interpretation of Euripides by Ksenija Atanasijević, her intimate inclination towards this tragic poet, the heroines themselves, one important dimension of Atanasijević's philosophical orientation and her chosen literary form of fragments.

Key words: Ksenija Atanasijević (1894–1981), *Women's Movement*, Euripides (485–406 BC), Lebensphilosophie, Henri Bergson (1859–1941), Classics, literary canon, feminist reading

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ (1920–1938): ЗБОРНИК РАДОВА

Издавач

Институт за књижевност и уметност
Београд, Краља Милана 2
www.ikum.org.rs

За издавача

Бојан Јовић

Лектура

Марина Васић
Зорана Симић

Превод, редактура и лектура (енглески језик)

Вишња Крстић

Коректура

Зорана Симић

Корице

Драгана Николић

Страница одељења Периодика у историји српске књижевности и културе
www.periodika.ikum.org.rs

ISBN

978-86-7095-284-3

Тираж

300

Прелом

Лариса Малић

Штампа

Donatgraf, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

050:305-055.2ЖЕНСКИ ПОКРЕТ“1920/1938“(082)
305-055.2(497.1)(082)
141.72(497.1)(082)

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ (1920–1938) : зборник радова / уредиле Јелена Милинковић, Жарка Свирчев. - Београд : Институт за књижевност и уметност, 2021 (Београд : Donatgraf). – 599 стр. : илустр. ; 24 cm. – (Серија Историја српске књижевне периодике ; 32)

Радови на више језика. – Текст ћир. и лат. – „Зборник ... представља резултат рада међународног научног скупа Часопис Женски покрет (1920–1938) који је одржан на Институту за књижевност и уметност у Београду од 6. до 9. октобра 2020. године.“ --> Уводна реч. – Тираж 300. – Стр. 9–13: Уводна реч / Јелена Милинковић, Жарка Свирчев. – Биографије ауторки: стр. 561–573. – Напомене и библиографске референце уз радове. – Библиографија уз сваки рад. – Summaries ; Zusammenfassung. – Регистри.

ISBN 978-86-7095-284-3

- а) Женски покрет. часопис – 1920–1938 – Зборници
- б) Жене – Друштвени положај – Југославија – Зборници
- в) Феминизам – Југославија – Зборници

COBISS.SR-ID 53673225